

Л.І. Кравченко,
експерт
(Центральна лабораторія Державної митної
служби України)

Процесуальні засади призначення судової експертизи героїну

Ключові слова: *судова експертиза, героїн, спеціаліст, висновок експерта*

Судова експертиза — це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового слідства та суду [1].

Призначення експертизи віднесено на розсуд слідчого або суду (крім випадків обов'язкового її призначення), які приймають рішення, виходячи з конкретних обставин справи, необхідності застосування наукових, технічних або інших спеціальних знань і неможливості встановлення фактичних даних іншим шляхом.

Експертиза проводиться в період розслідування або судового розгляду справи на підставі відповідного процесуального документа (постанови слідчого чи ухвали суду). Призначення експертизи є процесуальною дією і, таким чином, її проведення можливе лише у порушеній справі [2].

На даний час в усьому світі однією з найбільш серйозних і актуальних проблем є проблема боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин. На території України найбільш широкого розповсюдження отримав такий напівсинтетичний наркотик

як героїн. В основному він надходить з країн південно-східного регіону.

Експертиза наркотичних засобів, в тому числі героїну, на даний час відноситься до криміналістичних експертиз матеріалів, речовин і виробів. Віднесення експертизи героїну до криміналістичної не є обґрунтованим і виглядає, з точки зору класифікації наук, безпорадним. Наприклад, якщо дослідження щодо встановлення наявності наркотичного засобу в порошок, вилученому у обвинуваченого, проведе хімік, який не працює у спеціалізованій установі, то, не знаючи теорії криміналістичної ідентифікації, він прийде до тих же результатів, що й хімік, який перебуває в штаті експертної установи [3]. Таким чином, експертизу героїну скоріш за все можна назвати судово-хімічною, оскільки методи дослідження є методами аналітичної хімії.

Предметом експертизи героїну є фактичні дані, що встановлюються на основі спеціальних наукових знань про природу, властивості та технологію виготовлення, методів досліджень та аналізу матеріалів кримінальної справи, у якій призначена експертиза.

Об'єктом даного виду експертизи є наркотичний засіб героїн, що має вигляд порошкоподібної речовини кольором від

білого до темно-коричневого або рідин кольором від прозорих безбарвних до світло-коричневих. Інколи об'єктом дослідження даної експертизи є нашарування сухої речовини у шприцах, медичних флаконах, ватних тампонах, ложках та посуді, або на предметах одягу, наприклад, в кишнях.

Героїн являє собою діацетильне похідне морфіну. Зовнішній вигляд героїну залежить від багатьох факторів, головними з яких є: вигляд сировини і спосіб виготовлення, вміст наповнювачів, хімічна форма героїну (сіль чи основа), вміст домішок, характерних для сировини (кодеїн, тебаїн, папаверин) і обумовлених технологією отримання (ацетилкодеїн, моноацетилморфін).

При проведенні експертизи наркотичних засобів вирішуються наступні задачі: діагностичні — встановлення наявності наркотичного засобу; класифікаційні — віднесення наркотичного засобу до героїну; ідентифікаційні — встановлення джерела походження героїну. Інколи ідентифікаційні питання вирішуються у формі встановлення спільної родової або групової належності декількох зразків героїну.

Суттєвим для якісного дослідження героїну є правильне вилучення об'єктів дослідження, їх відібрання, збереження та упакування. Неправильні дії можуть змінити фізико-хімічні властивості, призвести до часткової або повної втрати речового доказу, що суттєво вплине на результати дослідження.

При вилученні героїну у вигляді сипучих порошкоподібних речовин необхідно зразки проб відбирати з кожної з різних упаковок, які відрізняються будь-чим (колір, подрібненість, вологість, запах тощо). У випадках, якщо зразки однакові, відбір проводять таким чином: за кількості упаковок менше 10 на аналіз беруться всі зразки; від 10 до 100 — відбираються 10; при 100 і більше — відбирається кількість, яка дорівнює кореню квадратному із загальної кіль-

кості. Відібрані проби упаковують герметично у пластикові ємності чи акуратно загортають у папір таким чином, щоб речовина не просипалася.

При відборі проб рідин з великих ємностей, їх спочатку перемішують, потім відбирають у пляшки чи флакони. Якщо в рідині є нерозчинний осад, він відбирається окремо. Якщо рідина у невеликій кількості (у шприцах або флаконах), то її надають на дослідження повністю. Флакони, шприци та пляшечки з рідиною вміщують у пластикові пакети. Якщо героїн знаходиться у мікрокількостях у вигляді нашарувань на різних предметах-носіях, то ці предмети необхідно вміщувати у окремі пластикові пакети.

За потреби для вилучення об'єктів необхідно залучати спеціаліста.

Всі направлені на дослідження речові докази, які належним чином герметично упакувані, повинні бути опечатані та супроводжуватися пояснювальними написами із зазначенням назви об'єкта, прізвища особи, у якої було проведено вилучення, місця та часу вилучення, прізвища понятих та особи, яка проводила вилучення із зазначенням посади та місця роботи.

Велике значення під час вилучення речових доказів слід приділяти заходам безпеки. Оскільки ін'єкційне вживання героїну є основним шляхом розповсюдження багатьох захворювань (СНІД, гепатит, малярія тощо), працівникам правоохоронних органів важливо уникати безпосереднього контакту з предметами, що використовувалися наркоманами, і відкритими виразками, ранами осіб, які підозрюються як наркомани.

Найбільша ймовірність зараження працівників правоохоронних органів виникає в ході обшуку на місці злочину, в тому числі огляду автомобілів та одягу підозрюваних. Сховані голки для ін'єкцій можуть спричинити рани, через які збудники хвороби потрапляють в кров. Тому потрібно виявляти особливу обережність під час вилучення голок та інших гострих

предметів, на яких могла залишитися заражена кров. Працівникам правоохоронних органів в ході проведення пошукових дій належить використовувати для захисту обличчя (особливо очей), рук засоби індивідуального захисту.

Специфікою експертизи наркотичних засобів, у тому числі героїну, є те, що встановлення події злочину неможливе без використання спеціальних знань в галузі хімічної науки. В Кримінальному кодексі міститься ціла низка статей, які стосуються контрабанди, незаконного виготовлення, зберігання, придбання, пересилання, збуту, розкрадання таких речовин і тому подібних діянь. Зрозуміло, що для встановлення події злочину необхідно визначити, чи відноситься певна речовина, виявлена на місці події, саме до героїну, обіг якого заборонено. Як правило, питання вирішується таким чином: вилучена речовина (рідина) надається на дослідження особі, яка має відповідні спеціальні знання, і перед нею формулюються питання для вирішення. Однак, оскільки кримінальна справа ще не порушена, постановою про призначення судової експертизи не може бути винесена, і відповідні речові докази, як об'єкти дослідження, супроводжуються офіційним листом, а за результатами дослідження оформляється не висновок експерта, а висновок спеціаліста. Якщо досліджувана речовина (рідина) дійсно відноситься до героїну, тобто подія злочину встановлена, то кримінальна справа порушується, і провадиться слідство. Висновок спеціаліста в даному випадку є підставою для порушення кримінальної справи і має статус документа (згідно з ст. 83 КПК України), а не висновку експерта, оскільки постановою про проведення судової експертизи не виносилась і особа, яка проводила дослідження, не попереджувалась про кримінальну відповідальність за ст. 384 КК України за дачу завідомо неправдивого висновку (що регламентовано ст. 196 КПК України).

Після встановлення події злочину слідчий призначає повторне дослідження тих же об'єктів — тепер уже речових доказів. На цей раз виноситься постановою про проведення судової експертизи, і та ж особа, як правило, яка проводила дослідження і оформила висновок спеціаліста, призначається експертом. Тепер оформляється висновок експерта, з його підписом щодо попередження про кримінальну відповідальність.

Згідно діючого “Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів”, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 770 від 06.05.2000 р., героїн (діацетилморфін) відноситься до особливо небезпечних наркотичних засобів, обіг яких заборонено (Таблиця I Список №1) і оскільки для нього не визначені невеликі розміри (Наказ МОЗ України № 188 від 01.08.2000 р.), порушення кримінальної справи відбувається вже за фактом його наявності.

Якщо на дослідження спеціаліста героїн надійшов у слідовій кількості, то під час дослідження, як правило, він повністю використовується і фактично на експертне дослідження надходить лише сам носій без наркотичного засобу. Якщо експертизу проводить та ж особа, що виступала як спеціаліст, і за умови, що цілісність упаковки речових доказів не була порушена, то фактично (без проведення експертного дослідження) висновок спеціаліста переоформлюється на висновок експерта. У випадку, коли з тих чи інших причин проведення експертного дослідження доручається іншій особі, то виникає велика проблема, яка на даний час не вирішена.

Одним з найбільш доцільних шляхів вирішення цієї проблеми, на перший погляд, видається можливість призначення експертизи на стадії порушення кримінальної справи. І слід відзначити, що це питання обговорюється досить давно і має як своїх прибічників, так і опонентів:

а) експертиза може бути призначена лише у порушеній кримінальній справі (В.М. Савицький, В.Д. Арсеньєв, В.І. Шиканов, В.Г. Гончаренко, М.Я. Сегай та ін.);

б) у необхідних випадках слід допустити призначення експертизи в стадії порушення кримінальної справи (Р.С. Белкін, В.П. Бахін, Г.Н. Мудьюгін, Я.П. Нагноїний та ін.).

Проте другий підхід істотно ускладнює реалізацію обвинуваченим своїх прав та не гарантує вірогідності експертного висновку, що відзначається прибічниками першої точки зору, і з цією позицією слід погодитись.

Як можливий варіант вирішення вказаної проблеми, може бути застосований підхід, за якого експерт вивчає матеріали дослідження, проведеного спеціалістом, і робить висновок про те, що використана методика є правильною, висновок спеціаліста науково обґрунтований і його правильність не викликає сумнівів. До речі, цей принцип використовується під час проведення судово-медичних та судово-психіатричних експертиз за матеріалами справи.

Як було зазначено, героїн (діацетилморфін) у чистому вигляді на експертне дослідження не надається. Як правило, він супроводжується іншими

наркотичними засобами: 6-моноацетилморфін, ацетилкодеїном, які теж входять до згаданого Переліку. Маючи наркотичний ефект, вони посилюють дію діацетилморфіну. Тому доцільним було б під визначенням “героїн” розуміти всю суміш наркотично активних компонентів (якщо вона є). Уявляється доцільним розширити поняття “героїн”, тобто розглядати його не як діацетилморфін, а як суму перелічених наркотичних компонентів [4].

У той же час не можна погодитись з пропозицією, яка лунає від експертів деяких відомств, про те, щоб вважати героїном не лише наркотично активні компоненти, а і всю суміш разом з речовинами-наповнювачами, такими як крохмаль, глюкоза, мука, цукор, карбонат натрію, сульфат барію, деякі ненаркотичні фармпрепарати. Звичайно, за такого підходу значно спрощується проведення експертизи (вирішення діагностичних та класифікаційних питань), але з правової та морально-етичної точок зору грубо порушуються права людини, оскільки вага суміші навіть з незначною кількістю діацетилморфіну може бути визначена як особливо велика кількість наркотичного засобу з подальшою відповідною мірою покарання.

Список літератури:

1. Закон України „Про судову експертизу” // Урядовий кур’єр. — 2004. — № 188.
2. Експертизи у судовій практиці / За заг. ред. В.Г. Гончаренка. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — С. 386.
3. Гончаренко В.И., Степанова Л.А. Классификация наук и судебная экспертиза // Международная научная конференция “Роль и значение деятельности Р.С.Белкина в становлении современной криминалистики” (к 80-летию со дня рождения Р.С. Белкина). — Москва. — 2002. — С. 246-249.
4. Кравченко Л.И., Степанова Л.А., Стальмахович С.И. Некоторые аспекты криминалистического исследования героина // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 2003. — Вып. 51. — С. 138-142.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются процессуальные аспекты назначения и проведения судебной экспертизы наркотического средства героина и ее место в классификации экспертиз.

Освещаются проблемы, возникающие в связи с необходимостью исследования героина до возбуждения уголовного дела. Высказывается предложение об уточнении термина “героин”.

SUMMARY

The article considers the procedural aspects of the appointment and execution of forensic examination of the drug “heroin” and its place in the expertise classification. A suggestion is made to define the term “heroin”.

*Рекомендовано кафедрой кримінального процесу
та криміналістики*

Отримано 05.04.06